

KANCELARIA SEJMU
BIURO STUDIÓW
I EKSPERTYZ

Biuro Studiów i Ekspertyz

EKSPERTYZA
WYKONANA
NA ZLECENIE
BIURA STUDIÓW
I EKSPERTYZ

Mniejszości narodowe w Polsce
w 1992 r.
w świetle badań empirycznych

Marzec 1993

Dr Ryszard Walicki
Zespół Wyznań Religijnych i Narodowości
GUS

Ekspertyza

Nr 12

1. LICZEBNOŚĆ MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH W POLSCE (*)

W 1992 r. przeprowadzono dwa badania ankietowe, które przyniosły orientacyjne dane o liczebności mniejszości narodowych w Polsce, Badanie chronologicznie pierwsze zostało zrealizowane przez ankieterów Polskiego Towarzystwa Statystycznego, w maju 1992 r. Przy okazji skierowanej do urzędników wszystkich gmin w Polsce ankiety, dotyczącej gminnej infrastruktury społeczno - kulturalnej, zamieszczono dwa pytania o zamieszkujące na terenie gminy skupiska ludności uzewnętrzniającej swą niepolską narodowość i o ich liczebność (1). Podkreślić należy, że urzędy gminne nie zbierają żadnych informacji na ten temat, a zatem uzyskane dane ankietowe informują jedynie o ogólnej wiedzy urzędników o mieszkańcach zarządzanej jednostki terytorialnej i w żadnym wypadku nie mają charakteru oficjalnego. Drugie badanie ankietowe miało inny charakter. Na sugestię Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu RP, Zespół Wyznań Religijnych i Narodowości GUS wysłał ankietę pocztową do zarządów głównych stowarzyszeń narodowościowych, w październiku 1992 r. Adresaci byli proszeni m.in. o podanie szacunkowej liczebności swojej mniejszości narodowej oraz o określenie kryteriów, jakimi się kierowali dokonując szacunku (2). Wyniki obydwu badań zamieszczono w tabl. 1. W celach porównawczych

*) W niniejszym opracowaniu spożytkowano materiały zebrane przez Zespół Wyznań Religijnych i Narodowości GUS

przytoczono w niej również odpowiednie dane półoficjalne publikowane w połowie lat siedemdziesiątych. Na liczebność mniejszości narodowych można więc spojrzeć z trzech punktów widzenia: pracowników administracji terenowej w większości narodowości polskiej, przedstawicieli organizacji wyrażających interesy grup narodowych i ze stanowiska oficjalnej nauki połowy lat siedemdziesiątych.

Tabl. 1 LICZEBNOŚĆ OBYWATELI POLSKICH NARODOWOŚCI
NIEPOLSKIEJ według różnych źródeł

(w tys. osób)

Wybrane mniejszości	1992		1974
	październik	maj	
BIAŁORUSKA	400	76	180
CYGAŃSKA (Rromowie)	3	19	15
CZESKA I SŁOWACKA	25-30	5	25
LITEWSKA	30	9	9
NIEMIECKA	250-300	260	3
UKRAIŃSKA	250-300	70	200
ŻYDOWSKA	6-10	3	15

Z zestawienia rezultatów obydwu badań wynika, że przedstawiciele stowarzyszeń narodowościowych najoptimistyczniej ocenili liczebność swoich grup narodowych, zwłaszcza organizacje białoruskie podały wyjątkowo wysokie liczby. Są też dwa wyjątki od tej reguły, dotyczą one osób narodowości cygańskiej (Rromów) i niemieckiej. Być może, w przypadku Rromów, stało się tak dlatego, że jedynie oni swoim ubiorem i ruchliwością przestrzenną na pierwszy rzut oka wyróżniają się od reszty mieszkańców Polski i dlatego ich liczba została wyolbrzymiona przez respondentów ankiety przeprowadzonej w maju; w przypadku zaś obywateli polskich narodowości niemieckiej występuje daleko idąca zbieżność oszacowań.

Porównanie wyników badania z października 1992 z szacunkami naukowców ujawnia zgodność tylko w odniesieniu do osób narodowości czeskiej i słowackiej. Trudno jednak wyjaśnić i tę zbieżność i pozostałe rozbieżności, z wyjątkiem pomniejszenia liczebności obywateli polskich narodowości niemieckiej do wielkości 3 tys. osób, co miało jawnie polityczny charakter.

Wróćmy do badania z października 91, Respondenci podali kryteria, jakimi się kierowali, określając liczebność mniejszości narodowej na terenie kraju. Odwoływano się, jak pisano, do własnego rozeznania, wiedzy historycznej i szacunków opierających się na danych spisowych sprzed II wojny światowej, uwzględniano liczbę osób zarejestrowanych w stowarzyszeniu; w jednym przypadku przytoczono, odpowiadając na pytanie ankiety, szacunek sporządzony wcześniej przez instytucję międzynarodową; Światowy Kongres Żydów; Związek Ukraińców oparł się na informacjach liczbowych uzyskanych z Kościołów grecko - katolickiego i prawosławnego; Ukraińskie Towarzystwo Nauczycielskie na odpowiednich danych publikowanych poza granicami Polski,

Podsumowując. Niewielu obywateli Polski, kraju 40 milionowego, jest narodowości niepolskiej. W połowie lat 70. półoficjalnie szacowano liczebność mniejszości narodowych w Polsce na 1 proc. ogółu społeczeństwa. Ale były to szacunki zaniżone. Przynajmniej bliższa rzeczywistości jest liczba 4 do 4 proc., co odpowiada mniej więcej i milionowi osób. Sądzić można, że liczebność mniejszości narodowych w Polsce będzie się w przyszłości zmieniała. Już dziś bowiem obserwuje się znaczne ożywienie organizacyjne środowisk mniejszościowych, nie tylko narodowych. Należy tylko żywić nadzieję, że uzewnętrzniającej się

różnorodności narodowej, językowej oraz religijnej towarzyszyć będzie integrujące całe społeczeństwo poczucie wspólnoty interesów.

2. MNIEJSZOŚCI NARODOWE W WYBORACH DO PARLAMENTU W 1991R.

Przyczynkiem do oszacowania liczebności obywateli polskich identyfikujących się z narodowością niepolską są wyniki wyborów do Sejmu i Senatu RP w 1991 r.

Były to pierwsze po II wojnie światowej wybory w Polsce nietotalitarnej. Wprawdzie wolne od ograniczeń politycznych, lecz obciążone powojennym półwieczem nieprzychylnym ekspresji tożsamości narodowej. Przyniosły więc wyniki niejednoznaczne. Zapewne siła wyborcza grup mniejszościowych jest w ich świetle zaniżona. Możliwe są przecież przeciwne sytuacje: np. w 1930 r., podczas głosowania do Sejmu w polskiej części Śląska na listy niemieckie padło 24X ogółu głosów, chociaż Niemcy stanowili jedynie 7X wszystkich mieszkańców tej dzielnicy (4).

W wyborach 1991 r, udział swój zgłosiły 4 komitety wyborcze; trzy ogólnokrajowe - Białoruski Komitet Wyborczy, Krajowy Komitet Wyborczy Mniejszości Niemieckiej i Wyborczy Blok Mniejszości oraz jeden lokalny - Niemiecki Komitet Wyborczy Regionu Katowickiego "Pojednanie i Przyszłość".

KKW Mniejszości Niemieckiej zdobył 132059, tj. 1,18/ ogółu głosów ważnych oddanych na wszystkie listy okręgowe wszystkich komitetów wyborczych. Wyborczy Blok Mniejszości 29428 głosów, tj, G,26X, Niemiecki KW "Pojednanie i Przyszłość" uzyskał 6108 głosów, tj. 0.05X, zaś Białoruski Komitet Wyborczy 6081, tj. 0,05X ogółu oddanych w kra-

ju ważnych głosów. Łącznie na listy wyborcze tych 4 komitetów głosowało ponad 170 tys.osób (i,54%), w tym na listy mniejszości niemieckiej blisko 140 tys.

Pozostańmy przy białoruskim i niemieckich komitetach wyborczych. Mniejszość białoruska miała zwolenników w siedmiu okręgach wyborczych, którym odpowiada 11 województw; białostockie i suwalskie - tu oddano 4435 głosów, t j . 1 , 4% ogółu głosów ważnych w tym okręgu, a także Warszawa, woj.wrocławskie, koszalińskie i słupskie, gdańskie, olsztyńskie i elbląskie oraz siedleckie i bialsko-podlaskie.

Mniejszość niemiecka miała swych zwolenników w 9 okręgach, które objęły 8 województw; opolskie - 74251 głosów, tj. £6,1% ogółu tu oddanych oraz województwo katowickie - razem 50048 głosy; a także częstochowskie -11017 głosów oraz szczecińskie, wrocławskie, krośnieńskie i przemyskie, nowosądeckie i Warszawa. W woj,opolskim blisko połowa mieszkańców wsi (45, &% ważnych głosów) głosowała na tę listę.

W rezultacie tylko mniejszość niemiecka wprowadziła swoich kandydatów do Sejmu (7 posłów) (5).

W wyborach do Senatu swojego kandydata zgłosił Białoruski Komitet Wyborczy. Jan Czykwini, znany literat piszący w języku białoruskim, kandydował w województwie białostockim i uzyskał 30640 głosów ważnych (13,94% ogółu), co jednak nie wystarczyło do zajęcia fotela senatorskiego. Jego los podzielił kandydat Komitetu Wyborczego Mniejszości Niemieckiej "Pojednanie i Przyszłość", Dietmar Brehmer; co prawda zdobył on 129774 głosy, lecz tylko 11,18' / ogółu oddanych w województwie katowickim, co nie zapewniło mu miejsca w Senacie. Senatorem został, zgłoszony w województwie opolskim, przez Krajowy Komitet Wy-

borczy Mniejszości niemieckiej, Gerhard Bartodziej - głosowało na niego 82031 osób, tj. 28,0X ogółu.

Łącznie na jedynego reprezentanta Białoruskiego Komitetu Wyborczego padło niemal 31 tys. głosów, zaś na dwóch kandydatów na senatorów z ramienia mniejszości niemieckiej blisko 12 tys. (6).

Podsumowując. Na listy mniejszości narodowych w 1991 r., w wyborach do Sejmu oddano ok. 170 tys. głosów, w wyborach do Senatu niemal 243 tys. Najwięcej osób głosowało na reprezentantów mniejszości niemieckiej, przynajmniej 12 tys.

3. NAUCZANIE JĘZYKA OJCZYSTEGO NIEPOLSKIEGO

Gdy obywatele kanadyjskich podczas spisu zapytano o język ojczysty, to spora grupa osób, 11,3 proc, podała co prawda tylko jeden język, ale włoskiej, niemieckiej, ukraińskiej, portugalskiej, wietnamskiej czy innej mniejszości narodowej, zaś 3,8 proc. ogółu obywateli wymieniło aż dwa języki ojczyste! (7) Skądinąd nic dziwnego. Kanada, podobnie jak Stany Zjednoczone czy Australia, ma rodowód imigracyjny. Państwa starej Europy są bardziej jednorodne (8), Ale nie w pełni i nie wszędzie: z jednej strony wielojęzyczna Szwajcaria, była Jugosławia czy Ukraina, z drugiej - Polska.

Nie wiadomo dokładnie dla jakiego odsetka naszego społeczeństwa język niepolski jest ojczysty, dla jakiego procentu ojczystymi są, jak w przytoczonym wcześniej przykładzie, dwa języki. Nie prowadzi się takich badań. Szkolnictwo polskie wszakże dostrzega istnienie mniejszości narodowych w kraju i ich chęć kultywowania języka

ojczystego,

Ram prawnych do nauczania szkolnego dostarcza rozporządzenie ministra edukacji narodowej z dnia 24 marca 1992 r. w sprawie organizacji kształcenia umożliwiającego podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych (9). Stwierdza się w nim, że nauka języka ojczystego mniejszości odbywa się na dobrowolny wniosek rodziców uczniów, zgłoszony w okresie przygotowywania nowego roku szkolnego i zgłoszenie to jest ważne do czasu ukończenia szkoły (przedszkola) (par.3). Nauczanie prowadzi się w: 1) w przedszkolach i szkołach z ojczystym językiem nauczania, 2) w przedszkolach i szkołach dwujęzycznych, 3) w szkołach z dodatkową nauką języka ojczystego mniejszości, 4) w międzyszkolnych zespołach nauczania języka ojczystego mniejszości (par.4). Jeśli chodzi o pierwszy rodzaj placówek, a więc tych, w których dominuje język mniejszości, to polski język jest obecny: a) w przedszkolach, ale tylko w wymiarze 4 godzin tygodniowo wyłącznie dla sześciolatków, zaś b) w szkołach jedynie przy nauce języka i literatury polskiej oraz historii (par.5). Naukę języka ojczystego niepolskiego organizuje się wówczas, gdy zgłosi się co najmniej 7 uczniów w szkole podstawowej i 14 -w ponadpodstawowej (par.6), Szkoły dla mniejszości są finansowane na podstawie przepisów dotyczących szkół publicznych (par.4).

Jak w świetle danych sprawozdawczych wygląda ten rodzaj szkolnictwa? (10) Odpowiednie dane liczbowe są zamieszczone w tabl. 2 i 3.

W roku szkolnym 1992/93 łącznie w 134 placówkach szkolnych naukę pobiera 7841 uczniów, w" 15 placówkach pierwszego typu, czyli prowadzących lekcje w języku nie-

polskim, uczy się 1339 chłopców i dziewcząt; w 119 szkołach drugiego rodzaju, w których odbywają się jedynie dodatkowe lekcje języka ojczystego - 850E uczniów.

Naukę prowadzi się w jednym z pięciu języków: białoruskim, litewskim, niemieckim, słowackim i ukraińskim. Jedna z największych mniejszości żyjących w Polsce, niemiecka, jest w powyższym wykazie obecna dopiero od roku szkolnego 1992/93. Ale też niemiecki, jako jeden z języków światowych jest nauczany w wielu szkołach polskich

TABL. 2 LICZBA SZKOL, W KTÓRYCH PROWADZI SIĘ NAUCZANIE JĘZYKA OJCZYSTEGO NIEPOLSKIEGO

stan w dniu 20.IX,1992 r.

Typy szkół (*)	Ogółem szkół	Języki				
		biało- ruski	lite- wski	nie- mie- cki	sło- wa- cki	ukra- ińs- ki
POZIOM PODSTAWOWY	127	43	10	10	17	47
Szkoły podstawowe	116	43	10	10	17	36
z niepolskim jęz. nauczania	11	-	6	-	2	3
z dodatkową nauką jęz.ojczystego	105	43	4	10	15	33
Zespoły między- szkolne	11	-	-	-	-	11
LICEA OGÓLNO- KSZTAŁCĄCE	7	2	1	-	1	3
z niepolskim jęz. nauczania	4	-	1	-	-	3
z dodatkową nauką jęz.ojczystego	3	2	-	-	1	-

*) Sprawozdawczość nie odnotowała istnienia szkół dwujęzycznych

Źródło; dane GUS

czy to jako obowiązkowy przedmiot czy nadobowiązkowy; łatwo się domyślić, że również wchodzi tu w grę dodatkowe okoliczności związane z pamięcią historyczną obciążającą dzień dzisiejszy obu narodów i wieloletnią, nieodpowie-

działną polityką wobec mniejszości, jak i wobec społeczeństwa dominującego.

Białoruska mniejszość ma 45 szkół, w tym 1 licea, w których naukę pobiera 3651 uczniów, We wszystkich język ojczysty jest traktowany jako dodatkowy. Leżą one na terenie województwa białostockiego.

Litewska mniejszość ma 10 placówek: 10 szkół podstawowych i liceum; uczy się w nich 619 uczniów, W większości szkół językiem wykładowym jest litewski. Leżą one na terenie województwa suwalskiego.

Niemiecka mniejszość ma 10 szkół podstawowych, w których dodatkową naukę języka ojczystego pobiera 1307 uczniów. Leżą one na terenie województwa opolskiego.

TABL, 3 LICZBA UCZNIÓW W SZKOŁACH, W KTÓRYCH PROWADZI SIĘ NAUCZANIE JĘZYKA OJCZYSTEGO NIEPOLSKIEGO

stan w dniu 20, IX.1991 r.

Typy szkół (*)	Ogółem uczniów	Języki				
		biało- ruski	lite- wski	nie- mie- cki	sło- wa- cki	ukra- ński
POZIOM PODSTAWOWY	6722	3030	593	1307	498	1294
Szkoły podstawowe	6326	3030	593	1307	498	898
z niepolskim jęz, nauczania	872	-	500	-	136	236
z dodatkową nauką jęz.ojczystego	5454	3030	93	1307	362	662
Zespoły między- szkolne	396	-	-	-	-	396
LICEA OGÓLNO- KSZTAŁCĄCE	1119	621	119	-	31	348
z niepolskim jęz. nauczania	467	-	119	~	-	348
z dodatkową nauką jęz.ojczystego	652	621	-	-	31	-

*) Sprawozdawczość nie odnotowała istnienia szkół dwujęzycznych

Źródło: dane GUS

Słowacka mniejszość dysponuje 17 szkołami, w tym jednym liceum; łącznie uczy się w nich 529 uczniów, w tym 31 w liceum w 2 szkołach podstawowych naukę prowadzi się w języku ojczystym, w pozostałych jest on przedmiotem dodatkowym. Leżą one na terenie województwa nowosądeckiego.

Ukraińska mniejszość dysponuje 50 jednostkami: 47 szkołami podstawowymi, 11 zespołami międzyszkolnymi i 3 liceami, łącznie jest w nich 1642 uczniów. Ukraiński jest językiem wykładowym w 3 szkołach podstawowych i 3 liceach, łącznie dla 584 uczniów. Placówki te leżą na terenie 10 województw: elbląskiego, koszalińskiego, krośnieńskiego, legnickiego, nowosądeckiego, olsztyńskiego, przemyskiego, słupeckiego, suwalskiego i zielonogórskiego.

Niektóre mniejszości narodowe same prowadzą nauczanie języka ojczystego. Na przykład, pod opieką Związku Ukraińców w Polsce znajduje się 70 punktów nauczania języka. Zajęcia odbywają się zwykle w soboty i niedziele, w wymiarze do 3 godzin i uczęszcza na nie półtora tysiąca dzieci (li). Nie dysponujemy informacjami o podobnych poczynaniach organizacji powołanych przez inne mniejszości, choć skądinąd wiadomo, że np, społeczność niemiecka czy żydowska podejmują w tym kierunku energiczne starania. Niemniej o efekcie ilościowym ich zabiegów nie mamy informacji. Można się wszakże spodziewać, iż w najbliższej przyszłości wszystkie mniejszości będą zabiegać mniej lub bardziej skutecznie o rozszerzenie znajomości swego języka. Społeczności te nie będą polegały wyłącznie na własnych możliwościach czy współdziałaniu resortu oświaty. Mogą również sięgać po pomoc społeczeństw i rządów państw, z którymi łączy je wspólne pochodzenie narodowe lub dziedzictwo kulturalne.

4. RADIO I TELEWIZJA NA RZECZ MNIEJSZOSCI NARODOWYCH

W programach centralnych Polskiego Radia (*) tematyka mniejszości narodowych znajduje się przede wszystkim w kręgu zainteresowań dziennikarzy Programu IV. Niekiedy zają się z tematyką religijną. Na przykład Kościół prawosławny przedstawia - poprzez swoje audycje - polskie prawosławie w całym jego bogactwie i odmianach (nagrania reportażowe w parafiach zamieszkałych przez Białorusinów, Ukraińców, Łemków itd.), o mniejszościach narodowych mówi się w "Czwórcę" zarówno w aspekcie historycznym (Rzeczpospolita wielonarodowa), jak i współczesnym. Prezentowano w związku z tym problemy obywateli polskich narodowości białoruskiej, litewskiej, niemieckiej, ukraińskiej, żydowskiej oraz Łemków. Najogólniejszym przesłaniem tych audycji była kwestia zrozumienia i poszanowania odmienności, zaakcentowania przywiązania do takich wartości jak tolerancja, pluralizm, patriotyzm.

W programach lokalnych Rozgłośni Regionalnych (*) Polskie Radio nadaje audycje w języku ukraińskim i białoruskim od ponad 30 lat. Emisje audycji dla ludności litewskiej rozpoczęto w marcu 1990 r., zaś dla niemieckiej w połowie 1991 r. Rozgłoszenie znajdujące się w regionach kraju, które są zamieszkiwane przez wspomniane mniejszości, emitują w swoich programach lokalnych audycje słowno-muzyczne, z tym, że ich częstotliwość oraz czas trwania są uzależnione od wielkości skupisk mniejszościowych, a także stopnia zainteresowania tymi audycjami.

Audycje dla mniejszości ukraińskiej nadaje pięć roz-

(*) Informacja Biura Programowego Polskiego Radia, listopad 1992

głośni regionalnych: w Olsztynie, Rzeszowie, Koszalinie, Szczecinie i Białymstoku. Audycje dla mniejszości białoruskiej i litewskiej emituje rozgłośnia w Białymstoku. Audycje dla mniejszości niemieckiej nadają rozgłośnie w Opolu i Katowicach.. Generalnie, audycje są nadawane w stałych odcinkach w określonych dniach tygodnia lub miesiąca.

Audycje w języku białoruskim i litewskim nadaje rozgłośnia w Białymstoku. Audycje białoruskie, pt . "Pod znakiem pogoni" są nadawane w dni powszednie w godzinach rannych, przez 15 min. i powtarzane popołudniu. Sobotnia, również 15 minutowa audycja popołudniowa zawiera elementy publicystyki kulturalnej i twórczości literackiej. W niedzielę rano jest nadawana 30 minutowa audycja dwuczęściowa; pierwsza część jest poświęcona Kościołowi prawosławnemu i obrzędom cerkiewnym, druga - to magazyn kulturalny. Rozgłośnia białostocka jako jedyna w kraju nadaje audycje w języku litewskim. Są to 30 minutowe, emitowane w niedziele, magazyny społeczno - kulturalno - muzyczne. Zawierają one aktualną kronikę wydarzeń z życia społeczności litewskiej w Polsce, relacje z różnego rodzaju akcji, imprez kulturalnych, współpracy przygranicznej między Polską a Litwą, działalności folklorystycznej itp.

Dwie rozgłośnie nadają audycje w języku niemieckim: w Katowicach i Opolu. Audycje w rozgłośni katowickiej o nazwie "Pojednanie i przyszłość" są redagowane w ścisłym związku ze stowarzyszeniem Niemiecka Wspólnota Robocza "Pojednanie i Przyszłość" i są nadawane w każdą środę, popołudniu przez 60 minut. W audycji porusza się nie tylko problemy życia kulturalnego i społecznego mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku, ale również przekazuje informacje dotyczące wszystkich przejawów życia w Republice

Federalnej Niemiec. Audycja w rozgłośni opolskiej pt. "Mój Heimat" jest nadawana w piątki, popołudniu, przez 55 minut i porusza podobne problemy jak program katowicki.

Audycje w języku ukraińskim rozgłośnia w Olsztynie nadaje dwa razy w miesiącu, wieczorem, 75 minutowy magazyn słowno - muzyczny, zawierający pozycje informacyjne, publicystyczne, literackie i muzyczne. Rozgłośnia w Koszalinie, emitująca miesięcznie dwie audycje 30 minutowe, jedną poświęca serwisowi informacyjnemu i publicystyce społecznej, drugą - twórczości literackiej i muzycznej. Rozgłośnia w Rzeszowie nadaje w każdą niedzielę wieczorem 30 minutowy magazyn społeczno-kulturalny przeplatany muzyką. Rozgłośnia w Szczecinie emituje w ostatni piątek miesiąca 15 minutowy magazyn informacyjno-publicystyczny, w języku polskim. "Co się dzieje na Ukrainie?" - to wspólny temat audycji radiowych w rozgłosniach w: Olsztynie, Rzeszowie, Koszalinie i Szczecinie. Od niedawna 30 minutową audycję niedzielną w języku ukraińskim nadaje również rozgłośnia białostocka.

Problematyka mniejszości narodowych w programach Telewizji Polskiej (*) znajduje wyraz jedynie w programach regionalnych. Hie mają one charakteru periodycznego, jak w Polskim Radiu. W 1992 r. Ośrodek Telewizyjny w Gdańsku wyemitował 165 minut programów w językach białoruskim i ukraińskim, zaś Ośrodek Telewizyjny w Katowicach od 3 września 1992 nadał w języku niemieckim programy z cyklu "Reporterzy Deutsche Welle przedstawiają", o łącznym czasie emisji ii godzin oraz nadał 30 minutowy magazyn mniejszości niemieckiej pt, "Aktuell".

(*) Informacja Biura Programowego Telewizji Polskiej,
listopad 1992

5. STOWARZYSZENIA NARODOWOŚCIOWE

W okresie powojennym., mniejszości narodowe w Polsce mogły ujawniać swe aspiracje narodowe w mocno ograniczonym zakresie. Po Październiku 1956 r, zezwolono im na powołanie stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych, nadzorowanych i finansowanych przez ministerstwo spraw wewnętrznych. Powstało i działało przez wiele lat; Białoruskie Towarzystwo Społeczno - Kulturalne, Litewskie Towarzystwo Społeczno - Kulturalne, Rosyjskie Towarzystwo Społeczno -Kulturalne, Towarzystwo Społeczno - Kulturalne Czechów i Słowaków, Towarzystwo Społeczno - Kulturalne Niemców w Polsce, Towarzystwo Społeczno - Kulturalne Żydów oraz Ukraińskie Towarzystwo Społeczno - Kulturalne. Sytuacja ich pogorszyła się w połowie lat 70., w związku z podjęciem przez Komitet Centralny PZPR uchwały o moralno - politycznej jedności narodu polskiego (1976 r.). W latach osiemdziesiątych, wraz z ożywieniem się całego kraju i faktycznym słabnięciem aparatu partyjno - państwowego, środowiska mniejszości podjęły liczne, ale jednak bezskuteczne próby powołania niezależnych organizacji i wydawnictw (12). Istotne zmiany pod tym względem nastąpiły dopiero po 10 latach; rozkład systemu totalitarnego i pełne załamanie gospodarcze wyzwoliły niezwykłą aktywność społeczną. Nowe organizacje mniejszości zaczęły wyrastać jak grzyby po deszczu. Żadna instytucja w kraju nie prowadzi obecnie pełnego ich wykazu.

Zamieszczone w niniejszym opracowaniu noty informacyjne o stowarzyszeniach narodowościowych w Polsce obejmują wszystkie te jednostki, o których zarejestrowaniu wiedzą terenowe organy administracji państwowej, tj. urzędy wojewódzkie, W celu wydzielenia tych stowarzyszeń

spośród wielu innych przeanalizowano ich statuty, mając na uwadze dwa kryteria: statutowe ograniczenie członków stowarzyszenia do osób narodowości niepolskiej lub/i wymienienie wśród celów statutowych dbałości o interesy społeczności grupującej osoby narodowości niepolskiej (14). Uzyskana w ten sposób lista (w marcu 199E r.) objęła łącznie 56 jednostek, w tym 4 o krótkim rodowodzie imigracyjnym, stowarzyszenia; bułgarskie, greckie, macedońskie i wietnamskie.

Do wszystkich tych jednostek skierowano ankietę SH--9S przygotowaną na życzenie Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu RP. Ostatecznie w niniejszym opracowaniu sporządzono noty informacyjne dla 49 stowarzyszeń, które do końca 199E r. nadesłały odpowiedź (15). Uzasadnieniem dla włączenia do powyższego wykazu stowarzyszeń związanych przez cudzoziemców niech będzie obserwowany ich napływ do naszego kraju, co w konsekwencji pociągnie za sobą zjawiska znane od dawna w państwach Europy Północno - Zachodniej, a od stosunkowo niedawna w Europie Południowej (16); obecność cudzoziemców zwiększy wieiokulrowość państwa polskiego i obudzi potencjalne konflikty na tle etnicznym, Z tego punktu widzenia relacje pomiędzy społeczeństwem dominującym a grupami etnicznymi o krótkim rodowodzie imigracyjnym mogą stwarzać podobne problemy społeczne co relacje z mniejszościami narodowymi (17).

Przypisy:

- (1) L.Adamczuk, R.Walicki, autorzy jednego z działów badania ankietowego zrealizowanego przez Polskie Towarzystwo Statystyczne na zamówienie Instytutu Kultury, maj 1992
- (2) R.Walicki, L.Adamczuk, badanie ankietowe na zamówienie Komisji Mniejszości Narodowych Sejmu RP, zrealizowane przez Zespół Wyznań Religijnych i Narodowości GUS, czerwiec - październik 1992
- (3) N - J.Byczkowski, Mniejszości narodowe w Europie 1945 ~ 1974, Opole 1976
- (4) Pod.za: L.Ręgowicz, Stosunki narodowościowe na Śląsku, Poznań 1933
- (5) Wyniki wyborów do Sejmu RP 27 października 1991, Państwowa Komisja Wyborcza, Warszawa 1991
- (6) Wyniki wyborów do Senatu RP 27 października 1991, Państwowa Komisja Wyborcza, Warszawa 1991
- (7) Canada Year Book 1988, Population by mother tongue, 1986
- (8) R.N.Pedersen, One Europe-100 Stations, Bridgend 1992
- (9) Rozporządzenie ministra edukacji narodowej z dnia 24 marca 1992 r, w sprawie organizacji kształcenia umożliwiającego podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych (Dz.U. nr 34, poz.150)
- (10) Sprawozdawczość nie uwzględnia szkół np. z językiem nauczania kaszubskim
- (11) Informacja uzyskana w Związku Ukraińców w Polsce
- (12) S.Łodziński, Struktura narodowościowa Polski i polityka wobec mniejszości w latach 1989-1992, Kancelaria Sejmu, Warszawa 1992

Oryginalna opinia zawiera dodatkowo noty informacyjne o stowarzyszeniach narodowościowych w Polsce, które w wersji elektronicznej nie zamieszczono, ze względu na kiepską jakość materiałów.

- 13) Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U.nr 20 z dnia 10 kwietnia 1989 r. , pos. 104),
- 14) Źródło; informacje z WUS i UW, marzec 1992
- 15) Skądinąd wiadomo, że powyższy wykaz, ze względu na niesprawność administracji państwowej, jest niepełny. Poza zasięgiem ankiety SN-92 pozostały więc stowarzyszenia, między innymi związane ze społecznością cygańską, żydowską, niemiecką lub tatarską, jak np. powołany niedawno Związek Tatarów Rzeczypospolitej ("Tatarzy będą mieli prezesa", "Życie Warszawy" z 24-25. 10. 1992)
- 16) L.Adamczuk, R.Walicki, Cudzoziemcy. Niektórzy z nich będą naszymi sąsiadami, "Życie Warszawy" nr 183, 1-2. 08.1992
- 17) Por. S.Lodziński, Aktywność społeczno - polityczna i działalność kulturalno-oświatowa mniejszości narodowych w Polsce w okresie 1989-1992, Kancelaria Sejmu , raport nr 29; Mniejszości narodowe w Polsce w świetle dokumentów i publicystyki (wybór S. Łodziński), Kancelaria Sejmu, HiD nr 54; Z.Galicki i in., Prawne aspekty pozycji mniejszości narodowych w Polsce, Kancelaria Sejmu, MiD nr 52